

PROGRAM UNDER 2012

**SÖNDAGEN DEN 4 NOVEMBER KL 15.00
I WENDELA HEBBES HUS, SÖDERTÄLJE**

Ur chiffonjens djup – program om en Almqvistmöbels hemligheter

Den chiffonjé som stod i Almqvists hem de sista åren ägs av Almqvistsällskapet och deponeras i Wendela Hebbes hus. Vi inviger chiffonjén med ett stilenligt divertissement. Chiffonjén berättar själv sin historia med inspelad skådespelarröst och vi visar ett bildspel om Almqvists Stockholm. Inträde kr 70:- inkl. kaffe och hembakat.

Förhandsanmälan info@wendelasvaner.se eller 070-661 22 21.

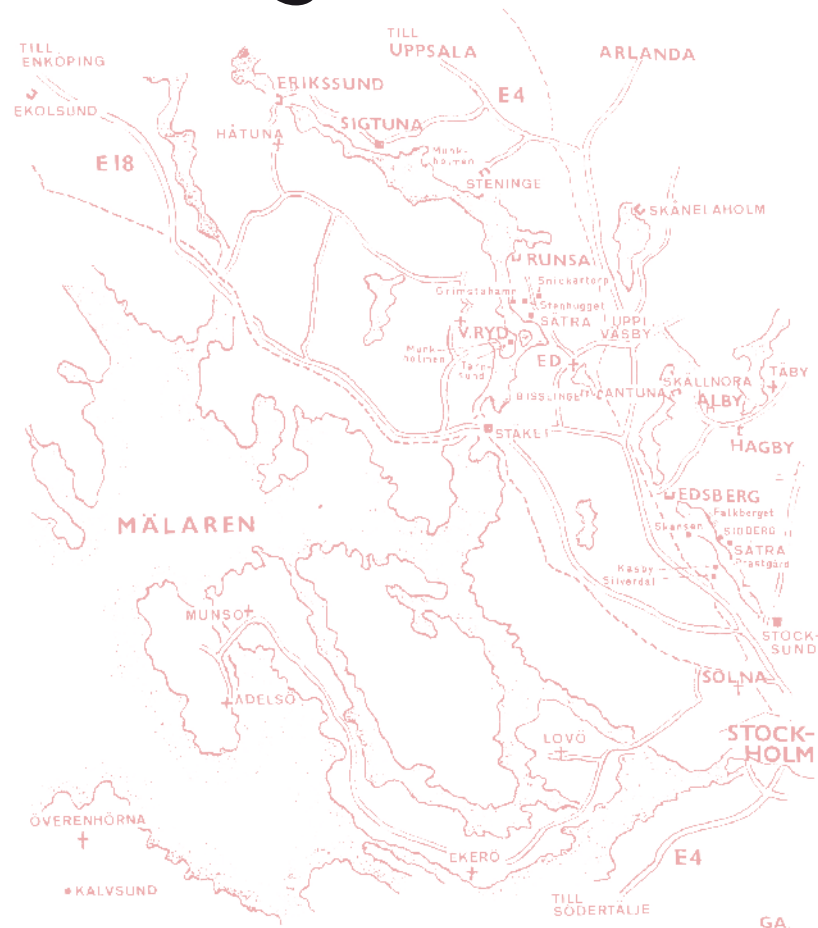
TORSDAGEN DEN 29 NOVEMBER

Årsmöte.

För närmare information om tid, plats och program hänvisas till medlemsutskick och hemsida, www.almqvistsallskapet.se.

ALMQVISTIANA

MEDDELANDE FRÅN ALMQVISTSÄLLSKAPET # 34 2012

- Olof Holm*
Almqvists resor sid 5
- Roland Lysell*
Platsens transformationer hos Almqvist sid 16
- Gunilla Hermansson*
Om Almqvists himmelska geografi sid 22

STYRELSEN 2012

Mats Hellström, ordförande
Topsy Bondeson, skattmästare och klubbmästare
Kerstin Brunnberg
Vanja Edwinson
Göran Gunér
Olof Holm, sekreterare
Kristina Lilliehöök
Ulla Nordin
Ture Rangström
Cecilia Sidenbladh, vice ordförande
Petra Söderlund
Jon Viklund

MEDLEMSKAP

kan erhållas genom att sätta in 200 kronor på postgiro 38 06 49-4

ALMQVISTIANA #34, 2012

Meddelande från Almqvistsällskapet ISSN 1104-9014.
Redaktör: Jon Viklund

Upplaga 400 ex.

Detta och tidigare nummer kan beställas från sällskapets sekreterare Olof Holm,
Terapivägen 16 E, 1 tr, 141 56 Huddinge, som även lämnar upplysningar om sällskapet,
tfn 0708-78 99 71.

E-post: olof.holm@huddinge.se.

För kontakt med redaktionen: jon.viklund@littvet.uu.se.

Hemsida: www.almqvistsallskapet.se

INLEDNING

2012 års Almqvistiana tar platsen som utgångspunkt för en resa in i Almqvists liv och verk. Tre skribenter tar sig an frågan om den litterära topografin i Almqvists verk, liksom den verkliga platsens betydelse för hans fantasi. Platsen är ett tema med oändliga variationer i hans texter. Landskapen i Almqvists verk, med orter, berg, vikar och landsvägar, berättar om den sociala miljön i författarens samtid, men är också fyllda av vägsål som för läsaren till nya fiktiva världar. En plats är hos Almqvist så mycket mer än bara en geografisk lokal. Bara namnet kan vara en språngbräda för fantasin. För honom är ortnamnen ett slags romantiska figurer vars ljudbild kan leda tanken till främmande platser. Och på samma sätt kunde en kartas abstrakta bild av verkligheten fungera upplivande för hans inbillningsförmåga.

Almqvist var som bekant också en resenär i den verkliga världen. Sommaren var tiden för resor. Familjen fick stanna hemma – Almqvist var ingen vän av familjesemester – vilket vi i efterhand på sätt och vis kan vara glada för, eftersom breven hem till hustrun Maria utgör några av våra bästa källor till resorna. Resorna är en nyckel till förståelse av Almqvist som person – hans nyfikenhet, hans intresse för nya människor, resan som upptäcktsfärd eller som undanflykt.

Genom resorna får vi också en uppfattning av den erfarenhet som författaren lägger ner i sina verk. I *Chartans behag* skriver Almqvist att kartan är en stor skatt: ”Hon är porträttet af så stora skepnader, att vi, utan hennes tillhjälp, omöjligen kunde njuta anblicken af dem; hon öppnar källan för en oskyldig ljuf beskådning.” I detta nummer kartlägger Olof Holm Almqvists resor. Mycket har skrivits om Almqvists resande, men här kan Almqvistiana erbjuda den första kartläggningen av hans samlade resor i Sverige och Europa, så långt vi kan följa dem i breven, tillsammans med mer summariska anteckningar om hans resor i Amerika. Den sammanpressade bilden av resorna ger en uppfattning om författarens geografiska räckvidd, favoritplatser och blinda fläckar. Holm visar också på de nära förbindelserna mellan verkligt och litterärt stoff. Att följa Almqvists resor över tid är att gå i den litterära fantasins fotspår.

Roland Lysell pekar på den litterära transformationen av platsen i Almqvists romaner. Den konkreta platsen – säg Påboda eller Omberg – är ofta ingången eller övergången till sällsamma imaginära platser. Hos Almqvists förs man genom läsningen inte sällan från en konkret litterär topografi till ett själens landskap.

Gunilla Hermansson tar upp självärldens sällsamma geografi i Almqvists *Murnis*. I dessa regioner har platsen formen av en kropp (den pryda läsaren varnas härmed), och kroppen blir platsen för en själ, och själen blir gudomlig och så vidare i en vindlande kedja av korrespondenser. Hermansson pekar på det himmelska landskapets dynamiska karaktär. Det förändras och skiftar färg på samma sätt som själarna som befolkar det-samma står under utveckling. Himlens landskap är också djupt tvetydigt: det är extasens plats, men också sorgens och melankolins.

Almqvistiana har en läsekrets med stora kunskaper om Almqvists verk. Jag vill avsluta denna inledning med en uppmaning. Detta nummer har kartor som visar Almqvists resande, men hur kan en karta över hans litterära värld se ut? Vilka vägar tar personerna i Almqvists berättelser (jfr t.ex. Lars Burmans karta utifrån *Drottningens juvelsmycke* i *Samlade Verk* 6, s. 343), och vilka orter bebos? Hur ser Almqvists Stockholm eller Paris ut på en karta? Hur skulle en Sverigekarta över Almqvists romaner se ut? Eller en världskarta över platser som nämns i Almqvists verk? Jag uppmanar hugade kartritare att försöka! Den som vill lägga ribban högt läser först Franco Morettis *Atlas of the European Novel 1800–1900* (1998). Inskickade kartor har chansen att bli publicerade, antingen på hemsidan eller i ett kommande nummer av Almqvistiana.

I de följande artiklarna ges alla referenser till Almqvists texter i *Samlade skrifter* och *Samlade Verk* direkt i brödtexten och förkortas SS respektive SV. Den som inte har tillgång till *Samlade Verk* i bokform kan enkelt ta sig till Litteraturbankens hemsida där alla delar av utgåvan publiceras: *Litteraturbanken.se*.

Redaktören

ALMQVISTS RESOR

Olof Holm

Carl Jonas Love Almqvist var en flitig resenär och idog skildrare av svenska bygder och orter. Var han reste ger bland annat hans brev god upplysning om. Nedanstående sammanställning av resorna har i första hand kompilerats från Almqvists brev, dels urvalet i Bertil Rombergs utgåva *Brev 1803–1866* (1968), dels från densammes avskrifter av samtliga brev, *Brev I–II*, stencilerad kopia (1986). Alla orter som nämns i breven noteras i framställningen nedan med undantag för resorna under landsflykten, där blott några viktigare upp-tagits. Resornas orter och bygder kopplas här nedan till desamma i Almqvists skönlitterära texter, främst *Det går an*, 40-talsromanerna samt duodesen av *Törnrosens bok* jämte ytterligare några texter. Jag har vidare ritat två kartor, med blygsamma kartografiska anspråk, som ger en översiktlig bild av Almqvists vidsträckta resor.

1793–, HEMBYGDEN

Almqvist föds i Stockholm 1793. Tre år senare flyttar familjen till Sätra och 1806 till Antuna, båda herrgårdar i dagens Upplands Väsby. 1808–14 studerar Almqvist i Uppsala och flyttar sedan till Stockholm. Antuna finns dock kvar i släktens ägo till 1843 och där fanns alltid plats för hans familj, särskilt på sommaren, även när han själv fanns i bostaden i Stockholm. Men han besökte ständigt Antuna, dit han ofta vandrade från Stockholm. Hembygden är hans första resmål. Med Sätra och Antuna som nav i en ring inramas Almqvists centrala geografiska värld, dagens kommuner Uppland Väsby, Danderyd, Solna, Täby, Vallentuna, Upplands Bro och Stockholm.

Den ena efter den andra skönlitterära

texten utspelar sig huvudsakligen i Södra Uppland: *Skällnora Qvarn* (Fresta socken), *Grimstahamns nybygge* (Eds socken), *Ladugårdsarrendet* (Eds och Sollentuna socknar), *Mälaren* (runt fjärdarna Skarven och Sigtunafjärden med dess kringliggande kustbygder Granhammars- och Sundbyland, Steninge, Sigtuna, och Eriksund), *Hermitaget* (Sätra, Runsa, Stäket), *Sviavigamal* (Sigtuna, Antuna, Odensala, Håtuna, Vallentuna), *Amalia Hillner* (Uppsala), *Amorina* (Danderyd, Sätra, Stocksund), *Det går an* (Mälarfjärdarna), *Drottningens Juvelsmycke* (Haga, Ulriksdal och Frösunda i Solna), *Silkesbaren på Hagalund*, *Herrarne på Ekolsund* (Kungshatt, Drottningholm och en rad platser längs landsvägen från Stockholm till Ekolsund) och *Syster och bror* (Skolandet) samt fragmenten *Abraham Didrikssons äventyr* (Sollentuna), *Tiggargossen från Sollentuna* och *Aunistuna* (Antuna).¹

Stockholm är scenen för en lång rad texter: *Drottningens Juvelsmycke*, (Gamla stan, gamla operahuset, Hötorget, Adolfines vandring från Västerlånggatan till Hötorget, Humlegården, Skeppsbron, Packartorget (Norrmalmstorg), Kungliga slottet, Klara kyrka, Tintomaras vandring från Operan till Bellevue Hage, Norrrebro etc), *Amalia Hillner* (Strömparterren), *Araminta May* (Skeppsbroraden), *Syster och bror* (Östermalm kring Storgatan och Drottninggatan), *Herrarne på Ekolsund* (rika och mustiga scener från Gamla stan och Norrmalm), *Smaragdbruden* (Djurgården, båtresa till Södermalm, Södermalm, Gamla stan), *Det går an* (Riddarholmskajen och Riddarfjärden), *Colombine*, *Grimstahamns nybygge* (Norrmalm), *Hermitaget*, *Amorina* (palats och ämbetsverk, Danviken, Smedjegården,

Djurgården) och fragmentet *Arfvingarna* (Riddarholmen, Strömsborg och Röda bodarna).²

1814–18, NYLAND

Som informator för den unge Fridolf Hisinger bor Almqvist i familjen, om vintern i det Björkmanska huset på Regeringsgatan, under sommaren på herrgården Fagervik, västra Nyland i Finland. Almqvists unge pupill skriver ”Anteckningar Öfver en Resa ifrån Stockholm till Finland”. Troligen med god hjälp av informatorn gör han fina naturskildringar från segelresan mellan Stockholm till Finland och resan efter kusten fram till Fagervik. Almqvist gör under tider på Fagervik utflykter i det finländska landskapet.

Trots alla somrarna i Finland har Almqvist förvånansvärt sällan använt det finländska landet och naturen som scen för sin prosa. – I det mytiska äventyret ”Arctura”, ingående i *Mythopoesis*, leker Almqvist med mytiska namn på Norden, Norra Ishavet och Nordpolen. Jotunheim är samma land som i ”Kalva” kallas Pojola och som går ända upp emot Kola, påstår han.

1819 SOMMAREN, VANDRING RUNT EDSVIKEN

Under ungdomen gör Almqvist och hans vänner fotvandringar och andra utflykter kring Mälarens landskap. 1819 vandrar han och vännen Janne Hazelius runt Edsviken.

1820 AUGUSTI, SEGELTUR I MÅLAREN, VANDRING I BERGSLAGEN

Almqvist och Hazelius seglar till Björkö och vidare till Strömsholm. I Mölntorp söker de efter vännen Otto Sebastian von Unge, som dock befinner sig i Bergslagen. För att genskjuta honom vandrar

de till Skinnskatteberg, men man går om varandra.

1821 MIDSOMMARTID, VANDRING I VÄSTMANLAND

Almqvist och Hazelius bodde om sommaren utanför Västerås och gjorde en utflykt till Sätra Brunn.

1824 JANUARI, FLYTT TILL VÄRMLAND

I januari 1824 flyttar Almqvist till Värmland. Hans fästmö följer några veckor senare. Han passerar dessa i hans brev namngivna orter, förmodade mellanorter tillagda inom parentes: Västerås, (Kolbäck, Arboga, Örebro, Nora), Greckåsar, (Grythyttan, Filipstad), Brattfors och Brattforsheden, (Karlstad), Arvika, Köla och Adolfsfors. I Värmland anställs han vid Skillingsfors bruk och flyttar dit med fästmön Maria och de vigs i Skillingmarks kyrka. Under året bygger han ett hem i Graf, vid Gravsund utanför dagens Åmotfors. I juni gör han en kort resa till Stockholm och tillbaka till Graf, då tillsammans med sin helsyster Louise. De far igenom skogen Käglan på gränsen mellan norra Närke och södra Västmanland, den skog där han senare placerade Jaktslottet. När han därefter passerar genom en ”vild och romantiskt” natur, jämför han den med Käglan i sina brev till systemen. För hustrun gör han istället en jämförelse med Skillingsfors.

*I Baron Julius K** färdas resällskapet från Jaktslottet i Närke söderut genom Käglan, där vid en rast det unga paret Julianus och Aurora försvinner i skogens djup, de som under löpet av boktiden även officiellt ska förklaras vara ett par. Scenen väckte anstöt hos några läsare och recensenter. – Även i 1839 års *Det går an* nämns Käglan: ”Hvad jag tycker om den

här skogen, Albert!” utbrister Sara när de två kör genom Käglan (SV 22, s. 66).³

1825 JUNI, FLYTT TILL STOCKHOLM

Vägen går enligt ett brev till hustrun genom Svartå bruk och Kvistbo till Arboga. Jag har på kartan valt att rita in resan längs den gamla Letstigen, en mycket gammal led som binder samman Värmland med Västergötland och södra Närke. Den går längs Vänerns nordöstra kust. Svartå grep Almqvist: ”Vissa trakter i Nerike, som jag reste igenom voro obeskrifligt vackra. Det var i synnerhet en dag då det hellregnade, så att hela Naturen var mörk, jag for då förbi några Sjöar genom stora, täta Björklundar, som af regnet voro svartgröna. Mitt i lundarne låg ett hvitt Stenhus, det var Svartå Bruk.”⁴

Han återkommer till Svartå i *Hinden*, där berättaren säger: ”Det Fockiska bruket Svartå i Nerike ligger vid en sjö *Björken*, som på sätt och vis är aflång, omgifven af de mest romantiska, balsamiskt doftande lundar. Svartå är oförlikneligt, och vi säga icke mer. Den, som har sett det, eger en bild deraf ur stånd att glömmas; hvarje annan, åter, måste resa dit.” (SV 5, s. 256)

1827 MAJ-JUNI, ÖSTERGÖTLAND

Almqvist gör sin första långa sommarresa. I vagn uppnår han första nattlägret i Södertälje och det andra i ”Vreta by som ligger mittemot Svärdsbro”, nära Nyköping. På Svärdsbro lär han känna brukspatron Johan Niklas Ekerman som inbjuder till sin egendom Marmorbruket vid Bråvikens norra strand. Almqvist lär känna Kolmården, och Krokek, och från utsikten från Ekermans ”Tittut” ser han Vikbolandet på andra sidan viken och hela perspektivet längs viken, från Saltsjöns inlopp till Norrköping. Han reser vidare genom Krokek, Norrköping och Linköping till

herrgården Sälla, mellan Linköping och Mantorp, som gäst hos familjen Ekenstam. Han stannar i flera veckor och flyttar med dem till Vadstena, där han bor med utsikt över Vättern, besöker stadens sevärdheter: trädgårdar, slottet, rödkyrkan, blåkyrkan, klosterträdgården, spetstillverknigen, hospitalet för sjuka, korrektionshuset, kungsgården Starby och damastväveriet. Från Vadstena gör man utflykter söderut till Omberg och Alvastra, norrut till Motala och som matgäster på herrgården Medhamra. Tillbaka till Sälla gör man utflykter till Påtorp, Linköping, Bergs slussar, Vreta kloster, Ullieberg och Mantorp. Slutligen sammanstrålar Almqvist med hustrun i Torp vid sjön Glan, där de gör en utflykt till Ribbingsholm och från dess tak ser utsikten över ett stormigt Glan och Risingelandet på andra sidan.

Richard Furumo uppger att det är på Ribbingsholm som han kommit över den berättelse som är *Drottningens Juvelsmycke*. I den slår sig Adolfine och Amanda ned på Stavsjö, och på andra sidan Kolmården har Clas Henrik och Ferdinand tagit sin tillflykt till ett litet hus under Marmorbruket och mellan dem ligger Lindamötet, den plats där all fyra går att uppsöka Tintomara. Ferdinand har samma utsikt som Almqvist rönt från Ekermans Tittut: ”Stället hör till de mest romantiska i världen, neka ej det, major. Der uppe på marmorbergen har jag på en punkt en omätlig utsigt öfver Bråviken till Konungssund, Dagsberg, Stenby, Husby och alla Vikbolandskyrkorna. Tre mil österut ser jag gapet af hafvet; och tre mil åt vester det intagande Norrköping” (SV 6, s. 162). – I Vadstena gör han noggranna kartskisser och i brev till hustrun beskriver han staden, Omberg och Alvastra. Skisserna kommer till användning i *Baron Julius K**, där resällskapet färdas till dessa orter.⁵

1829 JUNI-JULI, VÄSTERGÖTLAND

Resan detta år görs i vagn tillsammans med Maria Öfverberg och andra, som också ska till Västergötland. Man far över Fittja, Eksåg nära Strängnäs och Eskilstuna. När man väntar på hästbyte i Hållsta sjunger en blind kvinna om sitt sorgliga liv, en scen som griper alla vid hållplatsen. Man far vidare söder om Hjälmaren till Julita och Läppe i Vingåker: ”Här ser folket snyggt, vackert och besynnerligt ut”. Det besynnerliga består i klädseln, folkdräkterna.⁶ Resan går sedan till Lännäs i Närke: ”omätliga flacka fält, med ett någorlunda otrifligt folk. Detta räcker ända till Wretstorp, norr om Askersund”. På vägen mot och genom Tiveden passeras därefter först Lassåna bruk, där hästarna nästan skenar, sedan gränsmärket mellan Närke och Västergötland i Ramundebodarna.⁷ Efter Finnerödja är man ute ur Tiveden och Almqvist och hans sällskap kommer ned på slättlandet i Västergötland, till Hova, ”hvilket är ett mera fult ställe och [där vi] fingo ett förträffligt gott mål mat af potatis, kött, makalöst hem-brygt öl och andra saker”.⁸ Via Friabäcks gästgivargård och genom Fägermo skog söder därom, när man Forsviks bruk och, i dess närhet, Gelsebo (Gälsebo), en herrgård där Almqvist gästar familjen Tham. Från Gälsebo görs utflykter till det under byggnation varande Vanäs fästning (=Karlsborg), Forsvik, Måsebo herrgård ägd av en annan Tham, Hjo, Råå, Ulfs-hult, Ekhammar, Munkeberg, Grenabol, Almnäs och Kråk. Innan återresan företas, via Östergötland, hinner Almqvist med en roddtur ut på Vättern till Sidön.

Medeltidsromanen *Cypressen* utspelar sig i de Södermanländska orterna. – I *Baron Julius K** har Almqvists återanvänt en del upplevelser från sin resa. Även här, just vid Lassåna, är hästarna ”skeniga”, men

herr Hugos son Henrik, som kör vagnen, klarar skickligt att räta upp ekipaget och resan kan fortsätta i trygghet även om incidenten ger tante Eleonora obehag resten av dagen. Desto gladare blir hon då sällskapet kommit ut ur Tiveden och Närke-slätten runt Viby breder ut sig: ”Vid Wretstorp stannade vi. Nu var den stora skogen ändtligen slut, vi stego ur och jag andades lättare. Jag var nu återkommen till mitt älskade Nerike igen. Sköna Wibyl utsigterna ifrån Wretstorp öfver den intagande Wibysjön ledde mig åter in i glada, ljufva utsigter öfver lifvet. Gud ske lof, att naturen fins!” (SV 7, s. 136) Gälsebo och Måsebo herrgårdar ligger på kartan ungefär där den herrgård bör återfinnas, som Julianus i romanen övertar efter sin biologiske far, boktitelns baron. – I *Det går an* reser Sara och Albert delvis samma väg som Almqvist. De kommer från Örebrohället och ansluter till hans resväg på Närke-slätten. Resan från Stockholm går i normal takt fram till Arboga, Fellingsbro och Käglan, men sedan drar den ut på tiden och det behövs plötsligt fyra övernattningsnätter för att ta sig igenom Närke. De har uppenbarligen mycket att tala om. I Ramundebodarna övernattar man och diskret meddelar Almqvist att på morgonen gav Sara tydliga tecken på att inte ha sovit mycket. Det är alltså här, på gränsen till Västergötland, då de inträder i Saras hemlandskap de ingår sitt det-går-an-äktenskap. Deras vidare resväg följer dock inte Almqvist västgötarens av 1829; först på hemväg från Lund 1838 far han de vägarna, året för första tryckningen av *Det går an*. – Ramundeboda intar även en central plats i romanen *Hermitaget*, liksom Hova. I slaget vid Hova år 1275 besegrar hertig Magnus (Ladulås) sin bror kungens trupper. Kung Valdemar själv sitter handlingsförlamad i Ramundeboda. – Slutli-

gen är Bodarne nämnt i *Hinden*, där det i anteckningarna efter herr Hugos bror Andreas berättas om Ramundebodarna (SV 5, s. 327), vilket också Almqvist meddelat sin hustru i ett brev.⁹

1830 JUNI-JULI, ÖSTERGÖTLAND

Resan sommaren 1830 görs med östgöten Adolf Fredrik Lindblad som resällskap. Ångbåten för dem till Norrköping, där de tar in på gästgivargården och beser de breda, raka gatorna. På inbjudan av Lindblads far avreser man till lantstället Åselsta (Åselstad), några kilometer söder om Norrköping. Sedan beger man sig till Finspång, där slottspastorn visar runt bland slottets rum och taylor, och de besöker kanongjuteriet. Därefter reser man till Ekerman på Marmorbruket, bekantskapen från resan 1827. Utsikten från Tittut beskådas på nytt. Därefter korsar de båda kumpanerna Bråviken till Konungssund på Vikbolandet, passerar Östra Husby kyrka och stannar några nätter hos prost Stenhammar på HäradsHAMMAR. Därifrån far de via Östra Ny över Stegeborg vid Slåtbaken till Gusum, där Almqvist studerar knappnållstillverkningsverket vid mässingsbruket. Efter Gusum blir naturen i norra Tjust ”vild” och ”romantisk” och man når herrgården Hannäs på en lång udde i sjön Vidommen. Vårdfolket, Ekenstams, är släktingar till familjen på Sälla som Almqvist gästade 1827. Efter denna korta digression i Småland återvänder man till Östergötland, till Åtved (Åtvidaberg), där man besöker kopparverket innan man tas emot som gäst av dess ägare baron Adelsvärd på det vackert belägna Adelsnäs med park. Sedan far de till Söderköping, som enligt Almqvist är obetydlig och illa bygd. På stadsberget, Ramshäll, brändes en häxa ”i förra seklet”. Den sista anhalten på resan blir i

Stensvad, där man stannar hos ytterligare en medlem av familjen Ekenstam. Gissningsvis far man tillbaka till Stockholm med ångbåt från Norrköping.

Den nya och fördjupade kunskapen om bygden kring Kolmården omhändertats i *Drottningens Jewelsmycke*. – De förnyade erfarenheterna av Norrköping använder Almqvist också i folkskriften *Ryska minnet i Norrköping eller ryssarnes härjning i Sverige år 1719*. Efter att de flesta problem i romanen *Amalia Hillner* har retat ut sig, far huvudpersonerna i vagn från Skåne till Norrköping och därifrån med ångbåt till Stockholm. – Slutligen noterar vi att nummer XIV av *Songes*, ”Häxan i konung Karls tid”, ger eko av Almqvists ciceron i Söderköping: ”Här uppå berget ligga Gummans svarta knotor: Hon som i våras här brann uppå bål”.

1831 JULI, UPPLAND

Almqvist far på en åttadagarstur i Uppland med sin familj och besöker Uppsala, Dannemora och Österby, innan man far hem via ett besök hos vännen Anders Berg, kyrkoherde i Gran, västra Uppland. Gran är en ort som förekommer både i *Amorina* och *Herrarne på Ekolsund*.

1834 SOMMAREN, GÖTEBORG

Alla somrar kommer inte Almqvist iväg på långresor. Det beror ofta på att de är fyllda av korrekturläsning, läroboksskrivande och annat sådant. Vid midsommartid 1834 är han på besök hos Anders Berg i Gran, men en resa till Göteborg i sensommaren blir kort: koleran där tvingar honom att snabbt lämna staden och resa hem igen.

1836 JULI, ÖSTERGÖTLAND, SMÅLAND, ÖLAND OCH BLEKINGE

År 1835 skriver Almqvist till Atterbom, att han varit ”ganska litet ute ur staden” och

han skriver läroböcker.¹⁰ Men påföljande år gör han en stor tur längs den svenska östkusten. För tredje gången kommer han till Norrköping, andra gången med ångbåt. I Mem, vid Göta Kanals mynning i Slåtbaken, stannar han tre nätter hos den ”tokroliga” baronen Saltza. På nytt passerar han sedan Stegeborg vid överfarten av Slåtbaken, och via Skällvik tar han sig ut mot kusten för att nå S:a Annas kapell. Nu är han långt från den stora allfarvägen, i ett kustland där vikarna skjuter djupt in. Han tar sig över Gropviken för att besöka kyrkoherde Berggren på Korsnäs, S:a Annas prästgård. Så fortsätter han till Valdemarsvik, följer Valdemarsvikens södra strand och kommer till Fågelvik, där greve Posse tar emot. Resan går vidare och i Ullevi by, utanför Gamleby, hälsar Almqvist på bonden Andersson, ”skolgossens fader”; Almqvist är hans rektor vid Nya Elementarskolan. Via Västervik, Gladhammar, Hjorted och Misterhult kommer han till Figeholm, där han av en lots blir rodd över till Öland. Båten är liten och öppen och färden går nattetid för värmens skull. På en klippa ytterst i havet vilar man mellan klockan elva och två och sover mellan två segel. I gryningen passerar man Blå Jungfrun och landstiger i Horn. I Högby sover Almqvist hos fältprästen Gumaerus en natt och i Borgholm hos apotekaren Stahre. Han passerar Köpinge, Glömminge, Algutrum och Högserum före det sista öländska nattlägret i Färjestaden. Almqvist finner ölaningarna betydligt trevligare än sitt elaka rykte, även om de var ett ”bra nog fullt folk”.¹¹ Resan tillbaka till fastlandet sker i en bekvämare färja och leder till Kalmar, där han vilar två nätter hos lektor Wimmerstedt och hinner besöka slottet, domkyrkan, gymnasiet och de ”nätta” förstäderna. På väg söderut längs kusten

besöker Almqvist i väntan på hästbyte Värnanäs herrgård med de gamla och nya herrgårdshusen och den vackra parken, där en liten flicka drar en kärra, tydligtvis utförande arbete för herrskapsfolket, och hon visar honom vägen ut ur parken. Vid Brömsebro ser han ”kungsstenarna” från freden i Brömsebro 1645. Via Jämsjö far Almqvist genom Lyckeby till Karlskrona, där han besöker örlogsflottan och varvet. I Ronneby besöker han hälsobrunnen och det vackra och märkliga Djupafors. Hemresan går över Eksjö, vilket torde innebära att Växjö passerar.

I *Kapellet* reser den nyvigde prästen i Almqvists spår från Kalmar, via Värnanäs, där en flicka¹² visar honom vägen genom herrgårdsparken, vidare söderut. Söder om Påboda reser dock prästen och hans författare olika vägar. Almqvist fortsatte söderut till Blekinge, medan prästen beger sig ”vesterut i skären till kapellet” (SV 8, s. 118). Prästen tycks här lämna den vanliga topografin, eftersom närmaste kust västerut är Hallands. (Jfr här Roland Lysells artikel, s. 18–19).

1837 MARS–JUNI, UPPSALA

Våren 1837 tillbringade Almqvist i Uppsala för att ta prästexamen och prästvigas.

1837 SEPTEMBER–OKTOBER, SKÅNE

Vägen under resan bestäms av slumpen meddelar Almqvist. Först far han med ångbåt till Östergötland, vilket torde innebära Norrköping. En medpassagerare, major Munck, inbjuder honom till greve Bjelkes Sturefors söder om Linköping, där han bistår med geometriska mätningar rörande storlek på mäskkar. Över Brokind, sjön Järnlunden får han nedåt Kisa och når Horn, där han vill göra ”den visa Fru J.s” bekantskap. På ”romantiska” och ”vilda” vägar far han inåt Småland.

I två dagar sitter han inregnad på Fröåsa gästgivaregård söder om Kisa, far sedan vidare genom Södra Vi, Vimmerby, ned åt Aspelands härad, vilket innebär Målilla och Virserum. I Växjö visar grevinnan Mörner Kronobergs slottsruin. Resan går genom Kongalandet in i Blekinge med Karlshamn. Därifrån tar han sig genom Listerlandet, Sölvesborg med Sölves borg (slottet i Sölvesborg), Sissebäck och Ederyd in i Skåne. Han beskådar Ifö- och Oppmannasjöarna, Bäckaskog, Trolle-Ljungby, Kristianstad med sina vallar, Vä och Vram innan han når Maltesholm, där han stannar som gäst hos landshövdingen Axel De la Gardie och följer med på utflykt till slottet Vittskövle med dess spökkammare. Därefter blir han gäst hos Jacob De la Gardie på Löbberöd. Peter Wieselgren, kyrkoherde i det närbelägna Västerstad, hämtar Almqvist från Löbberöd och för honom till Bosarp, norr om Eksjö, där de gästar kyrkoherden Ahnfeldt, som redan har Johan Henrik Thomander som gäst. När Almqvist beklagar sig över att Skåne är så platt och tråkigt tar de honom med sig på en utflykt till Skäralid i Söderåsen. Hemresa anträds från Riseberga (vid Ljungbyhed) och går över Markaryd, slätterna framåt Bolmen, Värnamo, Småländska Höglandet, Jönköping och Skärsta (mellan Jönköping och Gränna).

I *Colombine. Historien om Dufwan ifrån Skåne*, förmedlas lokalfärg genom några ortnamn såsom Lund, Ramlösa och Hallandsåsen och ett antal halva ortnamn **röd, **rup, **holm och **säteri, men även ett fiktivt, Klärvänget, den källa som det gamla klockarparet håller som minnesplats efter sin försvunna dotter. Varken i *Colombine* eller i *Amalia Hillner* får vi en skildring av slättlandet, även om vi får veta att jorden är bördig och att utsikten från Fjelkinge storkulle är milsvid. Amalia är

guvernans i ett hem på Gräsholm, en fiktiv herrgård liksom Sparråkra i Halland och det skånska Lanutofta, men desto fler orter är levande, ofta och noggrant beskrivna: Linderöåsen, ”de herrliga bokskogar, tillhörande det sköna Delagardieska Maltesholm”, Trolle-Ljungby, Vrams kyrka, prästgård och gästgivargård, Vä och ingående stadspromenader i Kristianstad. – I romanen *Syster och bror* spelar Simrishamn och en okänd gård på landsbygden en roll som tillflyktsplats för den olyckliga Elise i hennes letande efter sin älskade Fredrik.

1838 SEPTEMBER–NOVEMBER, LUND OCH KÖPENHAMN

År 1838 reser Almqvist till Lund för att speciminera sig för professuren i moderna språk. Denna gång tar han ångbåten till Västervik, varifrån han far på landsväg genom Tjust, Sevede, Aspeland, över Åreda (Åseda?), till Växjö och Karlshamn, där han stannar flera dagar hos Mejerska familjen. Vidare går färden via Asarum, Mörrum, Sölvesborg, Kristianstad, Vram och Hurfva till Lund, där han bor hos familjen Thomander och har utsikt över Botaniska trädgården. En utflykt till Köpenhamn på fjorton dagar hinner han med. Hemresan sker med diligens från Helsingborg via Halmstad, Göteborg, Lidköping och Örebro.

Romanen *Tre fruar i Småland* utspelar sig i Jönköping, som ges mycket exakta skildringar, grundade på Almqvists reseanteckningar, och i ett område med fiktiva namn i Värnamotrakten. Almqvists far ägde under ett par år två säterier, Hörda och Herresta, sydväst om Värnamo, och det roar Almqvist att påstå att Richard Furumos föräldrar flyttat till trakten: ”Men hvad som intagit Richard för Herresta, är i synnerhet den märkvärdigheten, att han sjelf, så när som på ett hår, kommit

Almqvists resor i Sverige

Siffrorna anger förkortade årtal, t.ex. 20 = resa 1820.

att i sin barndom, genom sina föräldrars bosättning på denna gård, göras till smålänning.” (SV 25, s. 8) Almqvist brukar värja sig för att för mycket bli liknad vid Furumo, men här bjuder han med hela handen; han själv kunde ha blivit smålänning. I romanen härjar rövarligor och man bekämpar dem i strider som drar ändå bort till Vimmerby och Målilla, orter som Almqvist passerat på nedresan till Lund liksom även året efter. – Romanen *Syster och bror* utspelar sig delvis i Köpenhamn. Se nedan, Köpenhamnsresan 1845–46. I *Amalia Hillner* gör kärleksparet en lustresa till Köpenhamn och besöker och beundrar ett tjugotal namngivna platser:

1839 SOMMAREN, UPPLAND, GÄSTRIKLAND OCH DALARNA

I slutet av sommaren 1839 beger sig Almqvist på en nordlig resa. Han besöker Gävle, där han sover på gästgivargården. Via Falun och Sala far han hem. I ett brev beklagar han att han inte fick tillfälle att fara vidare uppåt Mora och övre Dalarna. Gävle och Falun är de nordligaste orterna han kommer till.

1840–41 JULI–FEBRUARI, PARIS, LONDON, BRYSEL OCH HAMBURG

Med ångbåt far Almqvist via Göta Kanal till Göteborg. Då han där inte får en båt till Köpenhamn, tar han sig landvägen via Halmstad, Ängelholm, Ingelstorp, Mörarp, Tågarp, Saxtorp, Löddeköpinge och Lomma till Malmö. Båten från Köpenhamn tar honom via Travemünde uppför Trave till Lübeck, där han fortsätter med häst och vagn via Oldeslohe till Hamburg, där båt avgår till Le Havre. På grund av det förfärliga vädret och sjögången stiger Almqvist iland redan i Boulogne-sur-mer och far via Picardie, Montreuil och Beauvais till Paris. Härifrån gör han utflykter

till Versailles och Saint-Cloud. Efter Paris gör Almqvist ett kortare besök i London i januari. På grund av is i hamnarna kunde han inte därifrån fara direkt till Bremen eller Hamburg, utan han får via Pas de Calais ta sig vägen över Dunkerke (Duinkerke, Dunkerque), Ostende, Bruges, Gent, Antwerpen, Mecheln, Bryssel, Lüttich och Aachen till Düsseldorf vid Rhen, som korsas på en slup. Via Münster och Osnabrück når han Brinkum, där man förbereder sig att ta sig över Weser genom att vandra på isen i knähögt och iskallt vatten, men räddningen kommer genom att vattnet stiger och man kan ros över till Bremen. Via Hamburg, Jylland och de danska öarna reser Almqvist hem.

1841–42 utkom romanen *Gabriëlle Mimanso*, vars titelperson dras in i intrigen kring ”sista mordförsöket” på kung Ludvig Filip. Romanens kidnappningar, flykter, visiter, gatustrider etc. ger Almqvist tillfälle att skildra Paris.

1842 NOVEMBER, UPPSALA

I november 1842 tvingas Almqvist inställa sig inför konsistorium för att stå till svars för sina åsikter om äktenskapet m.m.

1843 APRIL–AUGUSTI, JÖNKÖPING

Då Antona 1843 försvinner ur familjens ägo, beger sig Almqvist till Jönköping för att söka efter en plats för familjen som ”ett Hermitage, en Retrait, en boplats, under

det att jag sjelf fortfar som hittills att vara öfverallt och ingenstädes”.¹³ Nedresan går över Västerås, Köping, Arboga, Örebro, Enemo, Tjällmo, Husbyfjöl (Borensberg), Skänninge och Gränna till Jönköping. Han finner ett hus i Sanna och familjen flyttar ned. Almqvist hämtar ned hustru och son med ångbåt via Göta kanal och Vättern. Ifrån Jönköping gör han utflykter till kringliggande orter: Knäryd, Ekhagen, Lockebo, Torp, Liljeholmen, Bankeryd och Näs herrgård i Adelöf socken i Norra Vadbo härad, mellan Gränna och Tranås.

Romanen *Tre fruor i Småland*, som har topografiskt noggranna skildringar av Jönköping utgavs 1842–43, varför Almqvists intryck av staden härrör från hemfärden från 1838 års resa till Lund, se detta ovan.

1844–45 SEPTEMBER–JANUARI, SÖDERKÖPING

För sina dåliga ögon skull, som inte låter honom läsa och skriva, får Almqvist på en rekreativresa. Den går via Mariefred – så långt improviserad – vidare till Örebro för att föranstalta om utgivningen av andra delen av Ordboken. Sedan beger han sig till Näs, troligen samma plats han besökt under Jönköpingsresan 1843. Sedan påbörjar han hemresan, men de dåliga ögonen gör att han måste söka läkare i Söderköping, Doctor Lagberg. Efter att ögonen blivit bättre gör han utflykter och besöker vänner i Kvarsebo och Vederberunn. Tillbaka i Söderköping gör han utflykter med båt i ”skären”.

1845–46 NOVEMBER–MARS, KÖPENHAMN

Almqvist ville göra en längre resa till Köpenhamn och nu blir den av. Han får från Norrköping via Jönköping till Köpenhamn, varifrån han gör en utflykt till Själland framåt Roskilde under fyra dagar.

Hemresan sker via Helsingborg, Halmstad och Göteborg.

Romanen *Syster och bror* utspelar sig huvudsakligen i Stockholm. Den unge greve Jacob ger sig av för att söka sina föräldrar, och i Köpenhamn finner han spår efter fadern som leder honom till ett tjugotal namngivna platser i staden. Också Bornholm besöker han. – Även i *Amalia Hillner* besöker man Köpenhamn, se resan till Lund 1838.

1851 JUNI, TILL AMERIKA

Flykten ut ur Sverige till ett emigrantliv i Nordamerika är rafflande. Med ångbåt tar sig Almqvist från Stockholm till Skebäck vid Örebro, sedan med diligens till Hult vid Väneren söder om Kristinehamn, därefter med ångbåt till Göteborg. Så landvägen till Halmstad över Helsingborg till Helsingör och Köpenhamn. Via järnväg och diligens tar han sig sedan över Roskilde, Flensburg, Hamburg och Bremen till Bremerhaven, där segelfartyget

Almqvists längre vistelseorter i USA (det mörka partiet markerar odlingsgränsen år 1851). Karta av Stig Söderlind, hämtad från Johan Svedjedals Frihetens rena sak. Carl Jonas Love Almqvists författarliv 1841–1866 (2009).

Hudson för honom över till New York, vilket tar 151 dagar.

1851–1901, RESOR EFTER LANDSFLYKTEN

Efter landstigningen i New York får Almqvist vidare till Newark. Efter två veckor är han åter i New York bara för att ta sig längs Hudsonfloden till Albany. Därifrån tar han sig till Buffalo för vidare passage till Niagarafallen. Tillbaka till Buffalo fortsätter han till Cleveland. I september får han till Cincinnati, Ohio, där han stannar i fem månader. I mars 1852 reser han till Belleville, Illinois, där han bor växelvis med St. Louis, Missouri. I februari

1 Einar Ahlén, *Carl Jonas Love Almqvist och hans hembygd* (Sollentuna 1971) presenterar förtjänstfullt och utförligt bygden och relevanta Almqvisttexter.

2 Peter Wålarö, ”Stockholmskildringen i några av C.J.L. Almqvists romaner”, *Stadsvandringar 16* (Stockholm 1993) och Björner Torsson, ”Staden i Törnrosens bok: sjöförhållning med C.J.L. Almqvist”, *Staden mellan pärmarna*, red. Magnus Bergh (Stockholm 1998) diskuterar några av texterna.

3 Ester Brusewitz har i ”Almqvist som resenär och diktare”, *Ord och bild* 1920, s. 243–246, med ledning av de geografiska uppgifterna i den s.k. slottskrönikan, placerat jaktslottet på platsen för ruinerna av Magnus Gabriel De la Gardies slott Käggleholm i sjön Väringen i norra Närke, men samtidigt erinrat om att det finns gott om vita slott på öar omgivet av skogsklädda åsar mångenstädes i Mellansverige, icke minst i Almqvists hembygd i södra Uppland.

4 Brev till system 9/6 1825, Bertil Romberg, *Brev. 1803–1866* (Stockholm 1968), s. 72.

5 Att Almqvists kartskitser och anteckningar från Vadstena återanvänts i *Baron Julius K** visar Ruben G:son Berg i ”Almqvist som topograf”, *Hvar 8 Dag* 2/3 1913. Ester Brusewitz har i sin ovan nämnda artikel, förtecknat flera sådana förhållanden, t.ex. Sätra och *Hermitaget*, de skenande hästarna i Lassåna och *Baron Julius K**.

1853 reser han via New Orleans, Mobile, Victoria och Indianola till New Braunfels i Texas, där han stannar till januari 1854 och gjorde utflykter till bland annat San Antonio. Efter Texas reser han till Philadelphia i Pennsylvania, där han stannar till 1865. Landsflykten och livet slöts i Bremen 1866. Men resorna var inte slut. Begravningen skedde i en enkel fattiggrav, men när dottern samma år anlände, flyttades graven till en mer respektabel plast. När järnvägen drogs genom begravningsplatsen 1868 flyttades graven igen. 1901 flyttades graven till Solna kyrkogård i Sverige. Almqvist hade rest färdigt.¹⁴

6 Brev till Anna Maria Almqvist, Gelsebo 7/7 1829, *Brev. 1803–1866*, s. 85.

7 *Brev. 1803–1866*, s. 86.

8 *Brev. 1803–1866*, s. 87.

9 Brev till Anna Maria Almqvist, Gelsebo 7/7 1829, *Brev. 1803–1866*, s. 86.

10 Brev till PDA Atterbom, Stockholm 24/8 1835, Romberg, ”Almqvists Brev I–II” (1986), i författarens ägo.

11 Brev till Anna-Maria Almqvist, Kalmar 14/7 1836, Romberg, ”Almqvists Brev I–II” (1986).

12 Att Almqvists möte med flickan i parken återanvänts i *Kapellet* påvisas av Arvid Ahnfeldt i *C.J.L. Almqvist. Hans lif och verksamhet* (Stockholm 1876), s. 127

13 Brev till Vendela Hebbe, Jönköping 2/4 1843, Romberg, ”Almqvists Brev I–II” (1986).

14 Johan Svedjedal har utförligt beskrivit Almqvists resor insatta i sitt större sammanhang i sin stora monografi om Carl Jonas Love Almqvists författarliv i tre band: *Kärlek är. Carl Jonas Love Almqvists författarliv 1793–1833* (Stockholm 2007), *Rosor, törnen. Carl Jonas Love Almqvists författarliv 1833–1840* (Stockholm 2008) och *Frihetens rena sak. Carl Jonas Love Almqvists författarliv 1840–1866* (Stockholm 2009).

SOLENS GYLDNE KULA, PÅBODA OCH OMBERG. *Platsens transformationer hos Almqvist*

Roland Lysell

Sluts scenen i *Drottningens juvelsmycke* uppmärksammas ofta. Redan Henry Olsson skärskådar dess betydelse i sin studie av verket som först publicerades i *Sammlaren* 1919 och i bearbetad form i *Perspektiv på Almqvist* 1973. Almqvist har enligt Olsson gestaltat sin egen upplevelse av Solna skogs naturskönhet och som Gunnar Ekelöf påpekat fäst sig vid kyrkklockornas klang.¹ Modellen för Tintomaras arkebusering är spaderfemman som jämte andra spelkortsallusioner bidrar till att strukturera romaunten. Skottet som dödar Tintomara spelar samma gåtfulla roll som Magdalenas död i *Jaktslottet*; Tintomaras arkebusering gestaltas som ett maskerad-upptåg och för tankarna till bokens tidigare pantomimscen.² Just denna aspekt har specialundersökts av Ulla-Britta Lagerroth i den vetenskapliga uppsatsen ”Almqvist och den teatrala lekluften” i *Dramatikern Almqvist*. Hon skriver: ”Maskeradens inslag av förställning kan inte skymma den *lust åt teatral förställning* – kostymskifte, rolltagande, ’performance’ – som genomlyser *Drottningens juvelsmycke*”.³

I denna uppsats liksom i den tidigare ”Almqvist och scenkonsten” i *Perspektiv på Almqvist* visar Lagerroth åtskilliga exempel på hur genomsyrad texten är av teater på olika plan, vilket är högst relevant för synpunkterna på Almqvist och rummet i det följande. *Drottningens juvelsmycke* är ju en romaunt i tolv böcker, bestående av episka och dramatiska inslag och inramad av den löpande jaktslotskrönikan, där det ofta (även här) handlar om manuskript som läses upp av Richard Furumo. Furumo

skildrar sedan avrättningen skett och historien tystnat sina tämligen fruktlösa efterforskningar. Slutet är öppet, vilket Almqvist kommenterat i *Dialog om sättet att sluta stycken*.

Den handling som beskrivs i exekutionsscenen betraktas av aktörerna som ett teaterstycke, mera precis ett lustspel. Gardisten säger till volontören: ”Alltsammans är ett lustspel” (SV 6, s. 288). Men hos Almqvist kan som bekant lustspelet oförmodat slå om i ett sorgespel, vilket sker med den dödande kulan. Man har byggt upp en spetsgård i skogen som har tydlig affinitet med en utomhusscen. Arrangemanget med solens guldklot som tycks transformeras till en glänsande kula på kyrktornet, en kula som har klar metonymisk förbindelse med gevärskulorna, är raffinerat: sol och dödande kula som tvillingar och motsatser.

Åskådarna hålls på avstånd genom spetsgården och arrangemanget jämförs med en tavla, och tankarna förs till Almqvists vanliga bruk av tableau vivant, exempelvis i sluts scenen av *Hinden*:

de stora folksamlingar, dem nyfikenheten kallat att denna eftermiddag vara närvarande, och som endast en stark spetsgård höll på afstånd ifrån fången, gjorde åt alla sidor i vildmarken en tafla, vida mer afstickande, än angenäm. De ståtliga tälten på en höjd, hofvagnarne, de frustande hästarne och de lysande uniformerna voro äfven föremål, som, churu de upplifvade

nejden med sina skimrande rörliga figurer, likväl af ett stilla betraktelsefullt sinne helst hade önskats bort. (SV 6, s. 288 f.)

Det är här spelkortsformationen byggs upp med Tintomara bunden vid ett träd (observera trädet som klassisk människo-symbol) i mitten:

Det resliga vackra trädet, hvarunder på en hög fotställning fången stod fästad med ett hvitt band, som gick om lifvet och förenade sig med dess eget skärp – detta träd stod nära medelpunkten af hela samlingen, på ett betydligt afstånd omgifvet af en *carré*, eller fyrkantig hai, tystlåtet allvarsamt manskap i sina bästa kläder. På hela den stora planen rundt om trädet, innanför haien, fans således ingen menniska, och fången stod i sin enslighet der. Ingen hand uppehöll hennes hand. Hufvudet lutade ned emot bröstet: lutade under sin höga, stora krona: löfkronan i trädet. (SV 6, s. 289)

Förvisso utspelas scenen i en skog av sällsam skönhets: ”Herr Hugo har ju varit i Solna skog? knappt gifves nära utom Stockholm någon så romantisk anblick, som man njuter rundt omkring sig under träden här.” (SV 6, s. 288) Men här är det inte den faktiska skogen som är det almqvistiska rummet, utan *scenen* i skogen. Denna scen skapas främst av ljuseffekter. Det är solen som skapar rummet:

Eftermiddags-solen hade ifrån zenit nedsjunkit på vestra sidan så, att vid denna timme spetsen på Solna kyrktorn just inträffade med

Solklotet, och af en lefvande inbildning togs detta för en guldboll eller gyldne kula till prydnad på sjelfva tornets udd. (SV 6, s. 289)

Solstrålarna är blänkande och bildar ”glimmande linjer”. Allas ögon ”sköto blickar” precis som gevär – därmed skapas ett viktigt metonymiskt samband mellan blick och kula – och det landskap som byggs upp liknar till förväxling och förblandning en viss typ av ljussättning på en modern teaterscen.

Allas ögon stodo som spända gevär emot trädet och sköto blickar på blickar; dock höjde sig stundom någre af de äldste gardisternes ögonkast upp emot den vestra sidan af Himlahalvvet, der de i skyarne sågo ett vidsträckt rödspräckligt skimmer med hvassa hörn och kanter af purpur utbreda sig öfver aflägsna skogar bortom Solna. Vid åsynen af alla dessa blixtrika karminflammar, tätt genombrutna af mörkröda strimmor i zickzack på himmelen, skulle man vid andra tillfällen hafva utropat: så intagande vackert väder det är i afton, blir det ändå säkert blåst i morgon eller framdeles. (SV 6, s. 290)

Solklotet förlänar självfallet skogssceneriet en aura, men Almqvisttexten bär längre än så. Rummet *skapas* av strålar, glans och färger – och effekterna åstadkommes även med hjälp av rök och dimma:

Röken bildade ett ljust, blågrått moln, som af en lätt vind drefs fram under trädets krona, och alldeles omhöljde fången. Men i vågiga, ringlande gestalter förtun-

nade molnet sig snart alltmer, och började uppåt insvepa hela den öfre delen af trädet, med grenar och löf, i en darrande dimma. Fången själf syntes likväl ej ännu genom doftet. (SV 6, s. 290)

Molnet kallas alltså för ”doftet”. Landskapet är ljuset. Karminflammar och ”mörkröda strimnor” skulpterar fram själva sceneriet där de faktiska referenserna till Solna skog transformerats: det vi ser är ett spel av ljus, strålar och dimmor, ingalunda skogens flora och fauna. Så kan fakticitet transformeras till illusion och illusionen kan vara både gudomlig/celest och dödsbringande. Lustspel och sorgespel tycks båda som tillfälliga instanser i en pågående metamorfos.

Mindre ominös är självfallet *Kapellet* där ett slags kristendom, påminnande om Almqvists egen och erinrande om det johanneiska budskapet som står i centrum i *Marjam*. I ett brev till sin hustru Anna Maria skriver Almqvist den 16 juli 1836:

Det skönaste ställe jag fann i Södra Möre är Värnanäs. Under det häst anskaffades på V[ärn]aby, gick jag fram en genväg genom ängar och parker nedåt hafsstranden, der det förtjusande Värnanäs ligger.⁴

Almqvist skildrar promenader ”ultmed sjelfva stranden” och hur han möter en flicka som drar en vagn och visar honom ”gångarne och prydnaderna i denna lustpark”.⁵ Episoden har tämligen oproblematiskt återvänts i *Kapellet*, där huvudpersonen, den blivande pastorn, får överta de almqvistiska erfarenheterna:

När han genomträngt ängen, kom han på den mellan Värnanäs och

saltsjöviken gående stora herrgårdsvägen, som är så karaktäristisk genom sitt röda grus. Han fortsatte denna väg ända tills han mötte den gamla trädbyggningen vid stranden, hvare sjelfva grefvarne af Södermöre kanske huserat, och som nu gaf en besynnerlig anblick genom sitt emot vår tid afstickande byggnadssätt. Sedan adjunkten hastigt besett detta minnesmärke af ålderdom, vände han på den röda vägen åter tillbaka, och steg nu in i det nya Värnanäs's trädgård. Han mötte ännu ingen lefvande varelse. Tigande gick han på de slingrande sandgångarne, steg öfver kanalernas små broar, och blef slutligen villrådig huru han skulle hitta kortaste vägen ut till stora landsvägen, der hans åkdon väntade. Just i detta ögonblick af bryderi kom en barnflicka, om elfva eller tolf år, efter sig dragande en vagn, fylld med åtskilliga bytten, likt sammanrullade barnkläder. Det syntes, att i den lilla vagnen brukade väl annars en lefvande varelse, lindornas egare, åka; och hvilken barnflickan förmodligen var van att draga i den. Men nu låg der endast linnekläder; och det förekom vandraren, att den lilla vackra tjenarinnan så här bittida var ute med dem för att i en rännil skölja dem, och sedan föra dem hem åt sin lilla beherrskare, som torde vakna vid frukosttiden. (SV 8, s. 117)

Så arbetar en realist! Faktum är att uppgifterna fortfarande kan kontrollerats, vilket skett under en resa under Olof Holms sakkunniga ledning. Oxenstiernas, sedermera

Mannerskantz, Värnanäs står fortfarande kvar och beskrivningen av parken, liksom geografiskt-faktiska förhållanden i övrig stämmer fortfarande förbluffande väl. Ända till vägskalet i Påboda:

Så kom han mot Påboda, men vek snart åt sidan ifrån stora vägen bort om Segelmara in på den mindre stråt, som skulle föra honom till sin blifvande pastor. Han var nu kommen i sjelfva skärgården. Hans hjerta klappade högre, ju närmare han viste sig vara den älskade kyrkan, deri han om en stund skulle uppträda. Vägarne blefvo allt smalare och mera öfvervuxna; han nalkades en vik af hafvet. Han hade snart blott en liten bit fram till prestgården, och till moderkyrkan. Men här, vid en knapast synlig afväg, mötte honom en man, som höfligt helsade och frågade ”om icke han vore herr adjunkten.” Vid bejakande deraf, framförde mannen (en klockarpost) budskap ifrån kyrkoherden, att herr adjunkten icke nu skulle åka upp till kyrkan, utan begifva sig vesterut i skären till kapellet, för att der hålla sin predikan, emedan bud ingått om dervarande kapellprests hastiga insjuknande; och som tiden är kort – fortfor klockarposten med en bugning – ”Så skall jag genast fara dit”, afbröt den godlynte unga mannen; ”framför allenast min ursäkt till herr kyrkoherden, att jag icke först besöker honom i prestgården, utan oförtöfvadt beger mig till kapellet.” – Det skall ske, svarade posten, och lyfte på hatten. (SV 8, s. 118)

Intet av detta nämns i brevet till hustrun. Almqvist beger sig via Brömsebro ned till Blekinge. Skärgården var obebodd på Almqvists tid och har så förblivit. Vägskalet vid Påboda är en fortfarande existerande geografisk plats, men också en väg in i fiktionen. Den religiösa utopi som gestaltas boken har ingen som helst fysisk förankring. Kurt Aspelin som i sin utmärkta analys av novellen observerat vändpunkten – ”Vid detta vägskalet lämnar berättelsen den bekanta omgivningen och tar vägen ut i det okända”⁶ – är inte helt tydlig med poängen att Almqvist befolkar den öde skärgården med en församling. Som Aspelin påpekar skapar vändningen i den raffinerat komponerade novellen en konfrontation. Om läsaren inte bara noterar den geografiska exaktheten i beskrivningen fram till vägskalet och rörelsen ut i fantasin, utan dessutom inser att slutet – där ju utopin gestaltas – är projicerat på en öde del av Södermöre blir effekten spöklik och associationer till den i samma törnrosvolym publicerade *Palatset* blir lätta att göra. Det intryck av realism hela berättelsen *Kapellet* gör framstår som en välkalkylerad illusion: skildringen av Värnanäs och vägskalet i Påboda fångar som Aspelin antytt försätligt läsaren. Att sedan flickan som visar vägen kan ses som en romantisk parallell till Wordsworths ”the child is father of the man” är en annan sak.

Ester Bruswitz som så tidigt som 1920 i *Ord och Bild* publicerade uppsatsen ”Almqvist som resenär och diktare” anser med rätta att ”den realistiska reseskildringen som konstform” är ”fullt utbildad” i *Baron Julius K**.⁷ Däremot måste naturligtvis påståendet ”hela hans material är egentligen taget direkt ur verkliga livet, men en konstnär har format det” uppfattas med viss reservation.⁸ Ty vad är verklighet?

*Baron Julius K** tillhör den s.k. Jaktlotts-

krönikan och anges som bestående av tant Eleonoras (Herr Hugos syster) reseminnen. I berättelsens andra bok läser vi följande; huvudpersonerna är Herr Hugos son Frans och den mystiske baronen:

Vi gingo vidare på Omberg och commo snart till dess betydligaste upphöjning nära invid Wetttern. Man har härifrån en vid och behaglig utsigt öfver vattnet bort till hela Westgötakusten, som löper framför ögat ifrån norr till söder. Wetttern är en af de djupaste, farligaste och oroligaste sjöar, uppröres snabbt och går då med de förfärligaste böljor. Nu låg han alldeles lugn och glänste klar som en stillad passion.

[--]När vi anländt till den punkt på Omberg, hvarifrån vi hade den omätliga utsigten öfver vatten och land, satte vi oss ned i ring, för att länge och rikt kunna njuta af det hänförande skådespelet.

Hvar och en gjorde sina anmärkningar.

Den främmande sade: Af allt hvad jag sett på jorden, liknar ingenting, ehuru i miniatur, så mycket berget Carmel, som detta vårt svenska Omberg.

”Carmel i Palestina!” utropade Frans. Alla de öfrige sågo äfven på vår bleke resande.

Har herr baron varit i Palestina? frågade jag hänförd.

”Jag har varit på Carmel,” svarade han sakta. ”Carmel är, liksom detta, icke heller ett högt eller så spetsigt berg, utan en vid och bred plateau, några hundra fot högt öfver hafvets spegel. Deruppe

har man en intagande utsigt långt bort öfver Medelhafvet åt vester, liksom vi här skåda öfver vårt lilla medelhaf, Wetttern. Vore Tåkern belägen längre ifrån oss, så skulle jag jemföra den med Tiberias sjö eller Gennesaret. Ett saknas; vi se här intet Libanon i nordöstra fonden, om vi dertill icke få taga Kolmordens dunkla sträckning och Motala brinkar derborta. Icke heller hafva vi ett Jerusalem nere på öppna landet, och ingen S:t Elias-grotta häruppe på vårt svenska Carmel.” (SV 7, s. 107)

Baronen projicerar alltså detalj för detalj landskapet i ”Palestina, det förlovade landet” på Östergötland. Han reser icke som exempelvis Fredrik Hasselquist, författaren till *Iter palestinensum eller resa till det heliga landet* (1757), i det geografiska Palestina, utan likt en medeltida pilgrim ”för att renasig” till det heliga Palestina. Som protestant har han en förmån:

Vi kunna vallfärda; vi kunna det af det rätta skälet, af hjertats fordran, af ett stort behof. Hos oss är det aldrig [som hos katolikerna] en yttre fordran. Ingen sed, ingen vana, ingen ära följer oss, om vi begå denna handling. Om vi vallfärda, så göra vi allenast en helig och helgande akt. (SV 7, s. 108)

Efter att ha berättat om händelser i sitt liv ber han om vatten:

”Gif mig litet vatten ur Siloas brunn!” sade han.

Vi sågo på hvarann. Siloa ligger vid Jerusalem, hviskade Frans,

och vi darrade alla. Men Richard skyndade till en närbelägen källa och hemtade vatten. Vi fuktade den sjukes panna och hans läppar.

”Tack” – sade han och slog upp sina ögon. (SV 7, s. 109)

I detta sammanhang behöver vi inte följa baronen vidare och reflektera över hans kärleksförhållande med den sedan länge döda Cecilia. Det viktiga är att baronen på sitt eget sätt varit i Betanien, i Betfage och på Golgata, vid Gennesarets sjö, Jordanfloden och Döda havet, d.v.s. genom den inre resan. Baronen är nu döende och förs till jägmästarbostället. Han vill begravas ”bland Alvastras fallna murar, vid foten af Omberg” (SV 7, s. 112).

Det heliga landet är således inte ett geografiskt land, utan när som helst kan vårt svenska landskap öppna en helig di-

mension för oss. Omberg är Omberg, men Omberg kan också bli Carmel för den som har det rätta sinnelaget. Baronen är *seende*, resesällskapet förvånas och instrueras.

Det almqvistska rummet är mer svår-fångat än diktarens omsorg om fakticitet och naturlyrisk stämning först får läsaren att tro. Det är laddat med förmåga att transformera, även i oväntade sammanhang. I Solna skog kan en spetsgård skapas där en avrättning kan gestaltas som ett lustspel/sorgespel, Solen kan bli en gyllene kula på Solna kyrktorn, ett vägsål kan öppna vägen mot det osynliga och utopin, ett landskap kan för den som äger rätt sinnelag bli det heliga landet. Mekanismen bakom är den ständiga övergången mellan natur och mänsklig kultur, mellan himmel och jord, mellan liv och död, ty såväl Tintomara som baron Julius K* nalkas ju dödsögonblicket, och främst av allt övergången mellan fakticitet och illusion.

1 Henry Olsson, ”Om komposition och huvudteman i Drottningens juvelsmycke”, i *Perspektiv på Almqvist*, red. U.-B. Lagerroth & B. Romberg (Stockholm 1973), s. 150.

2 Olsson, ”Om komposition och huvudteman i Drottningens juvelsmycke”, s. 151.

3 Ulla-Britta Lagerroth, ”Almqvist och den teatrala leklusten”, i *Dramatikern Almqvist*, red. A. Burman, R. Lysell & J. Viklund (Hedemora 2010), s. 54.

4 C.J.L. Almqvist, *Brev 1803–1866*, red. B. Romberg (Stockholm 1968), s. 106.

5 Almqvist, *Brev 1803–1866*, s. 106 f.

6 Kurt Aspelin, ”Fostran till verklighet. Några synpunkter på C.J.L. Almqvists Kapellet”, i *Novellanalyser*, red. V. Edström & P.-A. Henricson (Stockholm 1970), s. 24.

7 Ester Brusewitz, ”Almqvist som resenär och diktare”, i *Ord och Bild* 1920, s. 246.

8 Brusewitz, ”Almqvist som resenär och diktare”, s. 255.

EXTASENS OCH MELANKOLINS RUM

Om Almqvists himmelska geografi

Gunilla Hermansson

I sitt sökande efter Satan i andarnas värld strövar Ferrando Bruno igenom vagt antydda landskap bestående av solbestrålade öar och lundar, fält i mänskenssilver, dalar, gårdar och ängar med rosor, liljor, palmer och svandunsträd. Till slut kommer han fram till sin egen spegelbild, vilken förvandlar honom själv till ett öde landskap som med frätande hunger gapar över sig självt: ”En rasande öcken jag: den mat jag äter, är mig” (SS 13, s. 145). Läsaren förstår snart, att Ferrando inte kan komma fram till det innersta eller heligaste gudahemmet förrän han har fått nåden att glömma sig själv, genom att förintas och återfödas i ett barns oskuld. Något mera förstår vi, nämligen att andarnas och änglarnas rum i Almqvists fantasi är många och skiftande.

Genom sin relativa åskådlighet är *Murnis* förstas den viktigaste pusselbiten till Almqvists himmelska geografi. I inledningen till *De dödas sagor* från 1845, där verket först publicerades, beskrivs det som ”ett *Celiorama*: ett slags utsigt öfver himmelen”. *Murnis*, förstår vi, är endast en av flera berättelser som hör till cykeln som äger rum i andevärlden¹. Sin vana trogen antyder Almquist en idé om himlens ordning och alla regioner, men han bjuder sina läsare endast fragment av denna större helhet.

Murnis finns i tre versioner varav endast två publicerades i Almqvists livstid. Den i dag mest kända är den som cirkulerade i manuskript från 1819 bland Almqvists vänner, och som på grund av sin erotiska karaktär inte gavs ut förrän 1960 av Erik Gamby. Det är denna version som jag i

huvudsak utgår från här. 1845 kom *De Dödas Sagor* och 1850 ingick *Murnis* i tredje bandet av imperialoktaven av *Törnrosens bok*, som en till synes udda religiös pendang till Almqvists nya evangelium om förhållandet mellan könen i *Euro-peiska missnöjets grunder* och *Det går an*. I denna essä tänkte jag koncentrera mig på aspekter som visar sig nära förbundna och skulle kunna ses som delar av en och samma komplicerade väv: rummets föränderlighet, frågan om kropp och geografi, iscensättningen av textens auktoritet och autenticitet och slutligen frågan om ett extasens eller melankolins landskap.

Spegling och förvandling

Frågar vi oss helt konkret vilka åskådliga beståndsdelar rummet i *Murnis* har, så blir det i första hand en ganska konventionell uppsättning dalar, kullar, skogar, källor, broar, hyddor och palats, som alla gärna består av eller smyckas av ädla metaller och stenar eller uppfylls av myrten, cypreser, oljeträd, blommor och fåglar. Detta är sådant man stöter på i visionslitteratur och traditionella föreställningar om himmelska eller arkadiska rum.² De hårda metallerna och ädelstenarna balanseras dessutom av strålljus och färgade dimmor.

Murnidernas ö är dock först och främst polymorf och under ständig förvandling; landskapet ändrar sig beroende på tankar, insikter och känslor hos den som befinner sig i det. Förflyttningar i rummet eller förvandlingar av det sker som oftast i samband med svimning, erotisk extas, bön eller olika luftiga resor. När begäret mel-

lan Lucinda och Almon väcks försvinner myrtenskogen kring dem och de simmar i moln som skiftar färg i takt med känslans intensifiering och sedan byts molnen ut mot ett nytt landskap befolkad av änglar. När Hermios och Ragnhild låter religionskillnader överskugga kärleken växer en ofantlig mur av svart rök upp mellan dem. Almqvists himmelska geografi skulle bättre kunna omsättas i en animerad film än i kartans statiska medium.

Själva idén om att landskapet avspeglar individens inre har Almquist kunnat låna från Emanuel Swedenborg, vilket ofta har konstaterats. Det drömligt förvandlande och samtidigt symboliska landskapet ingår förstås samtidigt i en romantisk litterär tradition, och det ligger nära till hands att associera till drömmen om den blå blomman i Novalis' fragment av romanen *Heinrich von Ofterdingen* (1802). Almquist pekar själv i *De Dödas Sagor* på romansen som en besläktad genre, eftersom både ”andens och romancens värld i alla tider icke visar sig objektiv på samma sätt, som den yttre, blott faktiska historien”.³

Från både romansen och Swedenborgs visioner känner man igen ett patriarkalt och feodalt drag i den slutliga ordningen av *Murnis* och fördelningen av områden, bostäder och funktioner. Hierarkin är klar trots att alla i grunden utnämns till ödmjuka tjänare: Den manlige huvudpersonen Albion skall vara furste, han skall omges av ett antal kämpar, och kvinnorna skall ombesörja husbestyr och i övrigt stödjä sina makar i deras bedrifter. När det är sagt måste förstås också medges att Almquist inte kommer i närheten av Swedenborgs världsliga detaljrikedom och konkretion, där furstarna har både hovmän och lakejer och möjlighet att gå på teater med mera.

Förutom ett rum för nya äventyr i ro-

mansens och sagornas anda är Almqvists andevärld ett rum för lärande som syftar till förvandling av andarna själva. Den som vaknar upp i den nya världen skickas till den ort som passar det inre väsende, men får samtidigt gå i skola hos änglarna för att kunna växa i vishet, kärlek och oskuld. Förhållandet mellan rum och individ handlar alltså lika mycket om en dynamisk utväxling och förvandling som om spegling. Den inre utvecklingen påverkar samtidigt andarnas yttre, och den högsta graden av insikt och oskuld motsvaras av en ung, vacker – och naken – kropp.

Kropp och geografi

1819 års version av *Murnis* präglas av en bild som ger konturerna till hela denna andevärlds geografi: På avstånd liknar den vita ön med sin rubinröda flod ett kvinnligt könsorgan, eller som Almquist föredrar att benämna det: yunis. Denna bild avslöjar samtidigt att det himmelska landskapet även i viss mening är polysemiskt på ett sätt som skulle vara en utmaning även för animerade fantasyfilmer, för den rubinröda floden består egentligen av änglar vars väsende är ”stämdt i rubinlynne” och samtidigt är detta ”en djup och salig Dal”, en passage mot andra himmelska länder.⁴ För vissa uppfattas *Murnis* återigen som en ö i ett hav, för andra är havet i stället andra rikens fastland.

Bilden av *Murnis* som en gigantisk vagina får sin förklaring genom en tämligen detaljerad utläggning av Almqvists egenartade kombination av brudmystik och swedenborgsk korrespondenslära. Albion undervisas i teckenlära, och ängeln förklarar hur mannens och kvinnans förening är en bild av det oändligas förening, och omvänt hur Guds nedstigande på jorden motsvarar en sexualakt mellan Gud (där

Kristus är fortplantningsorganet) och hans hustru, mänskligheten. Mänskligheten bildar tillsammans en kropp, och denna speglas i de olika regionerna i himlen. *Murnis* är, som framgår, himmelsregionen för de själar som näst efter kärleken till Gud har levat framför allt för kärleken till en människa av det andra könet. Detta innebär samtidigt att *Murnis* i sig är en himmelsk spegling av det jordiska(s bild) och samtidigt en bild för mötet mellan det gudomliga och det mänskliga – och samma sak gäller erotiken på ön.

På slutet hamnar själva landskapet i gungning vilket förstärker bilden av landskapet som en levande och mjuk kropp: ”då tycktes dem åter, att hela denna nejd gungade liksom af Lifspulsar – och Kullarne voro så mjuka” (s. 149). De två Alabasterkullarna med det falliska korset och livets träd väcker associationer till testiklar snarare än bröst (dels på grund av beskrivningen av den unge hjälten Aisbrands könsorgan i ett tidigare kapitel, dels utifrån kapitlets övriga stora fokus på det manliga könsorganet), vilket har fått Anders Persson att fundera på murnislandskapet som ett hermafroditiskt landskap.⁵ Han menar dock inte att detta är en medveten effekt utan att Almqvist först och främst önskade att framhäva den könsliga och kroppsliga emblematiken. Som man förstår, går det inte att separera Almqvists himmelska geografi från vare sig seendet, kroppen, funktionen eller tolkningsarbetet.

Om ön på sin sida framstår som kropp så blir omvänt den mänskliga kroppens olika lemmar och inte minst könet, som Horace Engdahl har påpekat, ”en veritabel geografi” genom de liknelser som används i verkets språk och de korrespondenser som utpekade av murnidernas lära.⁶ Kropp och geografi tar alltså även på denna nivå form av varandra och av den

religiösa tolkningen (där även Bibeln utgör en viktig del i liknelserna). Det hela blir en symbolkedja som kan sägas löpa i loop kring sig själv och ibland göra det hela påfallande okroppsligt eller osinnligt. Den slutliga erotiska föreningen mellan Albion och Nuna skildras således i en nästan plågsamt utdragen allegori om kungen, slottet och skattmästarna.

För det poetiska språket betyder det radikala korrespondenstänkandet, som Engdahl har visat, att det blir omöjligt att avgöra vad som är en liknelse av vad, vad som är bokstavligt och vad som är bildligt.⁷ Är texten blott att förstå som en saga är det inget märkvärdigt i det, kan man säga, men just i samband med den presenterade teorin om hur det jordiska betecknar det gudomliga hela blir effekten paradoxal. De olika signaler om autenticitet och verklighetsanspråk som Almqvist har omgett verket med genom tiderna gör det inte precis enklare.

Auktoritet, autenticitet och ironi

I de två senare versionerna av *Murnis* har alla beskrivningar av könsorgan och samlag mellan andarna försiktigt plockats bort, och samtidigt har ön förlorat sin kroppslighet, den är inte längre ett kvinnligt könsorgan utan en blomma och en stjärna. Från första till sista versionen var det däremot viktigt för Almqvist att hålla fast vid idén om att verket på något sätt representerade en verklighet, och att det fanns givna regler för hur de till synes subjektiva förvandlingarna av omgivningarna kunde ske. I manuskriptet till *Historiens Idéer* (1819) hänvisar Almqvist explicit till *Murnis* för en beskrivning av hur tid och rum påverkas och förändras av andarna själva, och ger alltså det poetiska verket en sorts autenticitetsstatus. Inledningen till *De Dödas Sagor* lyder:

Man begriper således, att noggranna och bestämda lagar för det objektivas och subjektivas förhållande till hvarann finnas i den världen lika väl, ehuru på ett annat sätt bestämda; hvilket i början torde förekomma den ytlige betraktaren fantomiskt, regel-löst och nebulistiskt, men dock icke så är.⁸

I *Törnrosens bok* (ramtexten till *Mythopoiesis*) påstår herr Hugo att Furumos celiorama är ”en skildring med ren verklighet, fast i andevärlden” (SS 14, s. 234). Almqvist släpper med andra ord aldrig riktigt tanken att den himmelska världen är en objektivt existerande värld, en verklighet som har sina egna regler och som det går att beskriva med ord, om än ofullständigt.

Samtidigt finns det, från början till slut, en ramstruktur kring det hela, som utmanar de andra iscensättningarna i förord och kringtexter. Det framgår i dessa ramfragment att berättelserna om *Murnis* är sånger sjungna av den kvinnliga huvudpersonen Nuna i skepnad av näktergalen Philomela:

Men hvarje qväll tog hon en fogelhamn på sig, och flög ifrån träd till träd och sjöng Philomelas Sånger för alla *Murnis*, att de skulle fröjdas innom sig. Den tonen klingar äfven ned i alla Älskandes bröst på Jorden, när Qvällen nalkas. (s. 161)

I ramen hånar hon en målare som måste omsätta den oändliga himlen i ett jordiskt begränsat konstverk, men de sluter förbund och förenar på det sättet ändligt och oändligt. Samtidigt vävs deras relation in i andra röster och uppmaningar till några bröder (Manhemsbröderna?) att lyssna och se samt en helt fjärde idé om

att dikten kommer av sig själv, utan någon annans ingripande.

I vanliga fall får en vision auktoritet genom en åkallan av en himmelsk auktoritet: detta har författaren sett och fått himmelsk order att uppteckna. Utsägelsesituationen i ramfragmenten i *Murnis* är i kontrast till detta konventionella kontrakt medvetet komplicerad, det är för många röster och aktörer involverade och ordningen mellan dem omöjlig att reda ut. Ramen blir inte bara ett romantiskt-ironiskt utpekande av den yttersta och på samma gång omöjliga strävan att representera det gudomliga eller absoluta, utan därtill ett sätt att överdeterminera textens status och därmed auktorisering. Det innebär samtidigt att hierarkin mellan jordiskt och himmelskt återigen problematiseras, men denna gång med hjälp av ironiska destabiliseringar som håller texten som sådan svävande i obestämba.

Ett ljufvigt land där ingen måne gråter?

Det som faller i ögonen vid en första läsning av *Murnis* av 1819 är förstås att den ger rum för oskuldsfullt och himmelskt okomplicerat sex. Den erotiska extasen är dock inte ensam om att sätta sin prägel på landskapet. I den inledande berättelsen om Nuna får Albions mor Signy i ett tillstånd mellan vansinne, tillfriskande och död bud från en välnad. Budet lovar: ”Han skall bli Konung öfver ett ljufvigt Land, der ingen måne gråter” (s. 16). Men denna poetiska bild för ett salighetsland visar sig inte helt stämma överens med fortsättningen. Hermios är en melankolisk sångare, och han misslyckas i första omgången att se Ragnhilds förvandling, eftersom han är fångad i sångens självnjutande melankoli. På slutet utnämns han

till murnidernas högtidssångare, men hans uppsyn och grundton har märkvärdigt nog inte ändrat sig: ”Strax ropade Hermios otalige Murnider omkring sig, och begynte knäppa på sin harpa för dem; och log emot dem, sorgligt, såsom Månan om sommaraftnar, efter regnskurar” (s. 164). På något sätt är ljuvligheten på ön alltså ändå färgad av mångråt – av den skönhet som hör den sinnliga världen till.

Nuna/Philomela sjunger, som framgår av citatet ovan, för både de levande och de döda (sant levande) och hennes sång bildar därmed en annan övergång mellan himmel och jord, som inte vid första anblicken ingår i bilden av sexualakten som den ultimativa föreningen. Just Philomelafiguren pekar emellertid tillbaka på ett ytterst traumatiskt förhållande mellan könen: Philomela eftertraktades enligt myten av sin systers man, som våldtog henne och skar ut hennes tunga så att hon inte skulle kunna berätta sanningen, vilket hon i stället gjorde genom en vävd bild. Efter att ha tagit hämnd på mannen tillsammans med systemen förvandlades hon till en näktergal. Näktergalen Philomela ingår sedan i en lång och komplex kristen tradition, innan hon blir en konventionell litterär bild för den melankoliska nattliga sångaren.⁹

Philomelas sånger i *Murnis* är på en gång fröjdefulla och melankoliska: ”Ach lyssnare! – Det är i sanning den vänande, klagande Sångarinnans Tårar. – O Philomela, hvarföre gråter då också du, du saliga?” (s. 97). Ja, varför gråter Nuna i sin himmel? Förklaringen inom verket är att hon gråter för att hon längtar efter Albion, men i gråten finns samtidig hopp, tålmod och frid, för hon har redan sett utgången på hela historien. En annan förklaring är att berättelserna om de älskande människornas övergång från jorden till *Murnis* ofta bygger på ett övergrepp (mord,

våldtäkt) eller hotet om ett sådant, vilket förstärks av valet av Philomela-figuren. Skildringen av himmelsk salighet (och sann kroppslig förening/gudstjänst) blir därmed ett svar på bitter jordisk erfarenhet. En tredje förklaring skulle kunna vara att Almqvist på flera ställen i *Murnis* – och i en rad andra verk – associerar poesi med gråt och melankoli snarare än med lovsång.

Att inte bara den kyska extasen och den lyckliga föreningen utan även melankolin och den bittra splittringen (i flera bemärkelser) sätter sin prägel på Almqvists andligt-ideala geografi kan vi förvissa oss om genom att se på de texter som kom att inleda imperialoktaven av *Törnrosens bok* 1839 tillsammans med *Ferrando Bruno*. I *Skönhetens Tårar* är världen bildad av en tår från Astartes öga under det att hon flydde från den fräcka jättens famntag. När Furumo funderar över den olösliga ekvationen mellan verklighet och språk sätter han sig *Under Hoppets Träd*, som visar sig vara både Hoppets och Sorgens träd med dunkelgröna blad, ”mörka såsom (Hoppets-) Sorgens Träd anstår”, som nu har blivit höstgula (SS 13, s. 123). Vi skulle också kunna dra fram det manuskript som var tänkt att bilda en fortsättning på *Murnis*, nämligen ”Ingress till Aransis”, där Albions kämpar dras oemotståndligt mot ”Sorgens och Skönhetens land”, som är ett landskap som har fått sin färg och sina suckar av en kvinna, Dianusa.¹⁰ Hon ville inte omfamnas av någon man eller besväras av andra människor, utan få frid och frihet genom att upplösas i landskapet. Det blir Albions värv att kalla henne fram igen från det mörka, lugna vatten (den falska ron), så att hon åter tar på sig korset och blir en människa. Han väcker henne – till tårar.

Kropp blir landskap och landskap blir

kropp i Almqvists himmelska geografi, det inre materialiserar sig och det yttre åstadkommer en inre förändring. Men förvandlingarna sker både i extasens och

sorgens, föreningens och splittringens, tecken. Detta är himlens rena verklighet och samtidigt jordens ironiska dikt.

1 C.J.L. Almqvist, *De Dödas Sagor. Med ett föregående bref om den Skandinaviska Nordens betydelse för Europas fornhistoria* (Jönköping 1845), s. I.

2 Anders Persson betonar inspirationen från visionslitteraturen och andra religiösa genrer, ”Försonarn vid sitt bröst, en stjärnkrönt Qvinna”. *Jungfru- och moderstematiken hos C.J.L. Almqvist och P.D.A. Atterbom* (Skellefteå 1998), s. 30–32.

3 Almqvist, *De Dödas Sagor*, s. III.

4 C.J.L. Almqvist, *Murnis eller De Dödas Sagor*, utg. Erik Gamby (Uppsala 1960), s. 155. I fortsättningen anges sidreferenser till detta verk löpande i brödtextern.

5 Persson, ”Försonarn vid sitt bröst, en stjärnkrönt Qvinna”, s. 56–57.

6 Horace Engdahl, *Den romantiska texten. En essä i nio avsnitt* (Stockholm 1986), s. 192.

7 Engdahl, *Den romantiska texten*, s. 191–194.

8 Almqvist, *De Dödas Sagor*, s. IV.

9 Om denna tradition se Jeni Williams, *Interpreting Nightingales. Gender, Class and Histories* (Sheffield 1997).

10 Ingressen finns bevarad i två manuskript, ”Ingress till Aransis” och ”Aransis” (Nordiska museet), båda har getts ut i stensil av Nina Vosbein, Virum 1993.

